

Didych T. O. Interaction of law-making and political pluralism in modern conditions of Ukraine's development

The paper reveals the relevance of scientific knowledge of theoretical and legal aspects of the interaction of lawmaking and political pluralism in modern conditions of Ukraine. It is noted that the interaction of lawmaking and political pluralism is mainly an instrumental category, which is a feature of lawmaking and political pluralism, as well as the limits of influence on each other, according to which it is possible to measure the functioning of these legal phenomena, to establish their dynamics or functioning, determine their social purpose, regulatory potential and the state of their implementation. The interaction of lawmaking and political pluralism determines the possibility of their measurement, establishing the conformity of lawmaking to the objective conditions of political development of society and vice versa – the level of compliance of political pluralism with the requirements set by law.

It is proved that the interaction of lawmaking and political pluralism is not chaotic and situational, but based on appropriate forms of interaction. Based on the analysis of scholars' views on the understanding of the interaction of lawmaking and political pluralism, the existence of forms of such interaction is substantiated, as well as their features are identified, which is explained by the following:

first, lawmaking and political pluralism are phenomena of the legal plan, respectively endowed with legal essence, determined by social development, develop synchronously and are able to function effectively only by interacting with each other. Such interaction takes place within the legal field, is manifested in the activities of lawmakers and the political system, allows to consolidate their efforts within socially useful activities and achieve socially useful results (formation of a perfect legal framework and building an effective, stable, organized political system);

secondly, the interaction of lawmaking and political pluralism is manifested in their respective manifestations, which finds its expression in specific forms that reflect the peculiarities of their synchronous functioning, interaction and consequences that arise as a result of such interaction. Forms of interaction between lawmaking and political pluralism are multiple, as evidenced, on the one hand, by their multifaceted nature as phenomena of political and legal reality, and on the other hand – the multidimensionality of their impact on political and legal reality. The combination of forms of interaction between lawmaking and political pluralism allows to maximize their functional potential and ensure the organization of their impact on society and the achievement of socially useful results;

thirdly, the interaction of law-making and political pluralism allows to further identify areas for improving law-making and increasing the level of political pluralism, eliminate existing shortcomings of cooperation and take measures to strengthen it.

Keywords: law-formation, law-making, legal formalization, legislative activity, political pluralism.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-12

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник відділу
теорії держави і права Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
ORCID: 0000-0001-6040-3838*

**ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ**

Постановка проблеми. Права людини є одним із факторів сталого розвитку суспільства, найважливішою ознакою демократичної, соціальної і правової держави. Сформувавшись у західних країнах, знайшовши своє закріплення у ряді міжнародних документів, ідея прав людини поширилась у всьому світі. Зараз складно знайти країну, яка б на законодавчому рівні не закріпила прита-

манні її населенню уявлення про права і свободи людини, що стали виміром демократії, свідченням визнання загальнолюдських цінностей, лібералізму, прогресивності держав і можливості міжнародного співробітництва з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прав людини здавна привертає увагу дослідників. Назвати всіх авторів, які розглядали цю проблему, досить складно, оскільки довелося б згадати майже всіх відомих філософів, юристів, політико-правових мислителів, що аналізували ті або інші концепції прав людини або висували власні ідеї з цього приводу. Необхідність захисту життя і здоров'я, забезпечення недоторканності особи, свободи, власності перетворює завдання пізнавального і практичного вирішення даної проблеми у невід'ємну частину циклу життєдіяльності людини і суспільства, функціонування і розвитку політичних і правових систем.

Метою статті є аналіз проблемних питань сучасного розвитку суспільства, виявлення викликів і загроз правам людини в Україні.

Основні результати дослідження. Саме людина, її різноманітні потреби та інтереси (матеріальні, духовні та інші) повинні стати для держави не засобом, а первинною метою. Принцип поваги до прав людини – засадничий принцип права всіх цивілізованих націй. Жодна правова норма не повинна йому суперечити, жодне управлінське рішення або дія не має з ним розходитися. Водночас повага є невичерпним джерелом внутрішньої духовної сили особистості, найважливіша моральна властивість, що характеризує особистість людини. Саме така особистість потрібна суспільству, що здійснює всебічну модернізацію. Отже, потрібна активна, автономна особистість [1, с. 40].

У філософському розумінні автономна особистість – це суб'єкт, який вільно визначився та вибрав свою активну позицію у просторі культури і часу історії. У правовому аспекті активним слід вважати громадянина, який відповідально ставиться до своїх прав і обов'язків, не допускає дій, що порушують права і свободи інших осіб, захищає, відстоює свої права, свободи і законні інтереси [2, с. 14-15].

Варто наголосити, що у повсякденному уявленні людина є людиною тоді, коли вона робить не те, що їй диктують інші, а те, що сама проаналізує (навіть якщо це продиктовано іншими), оцінить, прийме чи не прийме відповідно до цього те чи інше рішення. Людина залишається вільною, якщо вона усвідомлює необхідність виконання цієї дії і переконується в її цінності та оптимальності. Для людини з усвідомленим почуттям власної гідності характерним є те, що, вчиняючи так чи інакше під безпосередньою дією зовнішнього тиску, вона керується власними переконаннями, робить так, як їй підказує гідність. І у цьому вбачається прояв моральної свободи особистості.

Показником співвідношення свободи й гідності особистості є міра примусу та вільного вибору, що здійснюється нею у тій чи іншій ситуації. Необхідність постійного вибору між примусовим та вільним волевиявом і робить гідність динамічною властивістю, яка регулює поведінку особи у певних життєвих умовах. У цьому зв'язку людині об'єктивно необхідна певна «маса» гідності в середовищі, де вона реалізується, оскільки невідповідність між її гідністю та гідністю інших гальмує прояв особистості, істотно ускладнює можливості її самоствердження [3].

На думку І. Канта, необхідно визнати за кожною людиною «статус самоцінності», згідно з яким особистість не повинна бути знаряддям здійснення чіх-небудь планів [4, с. 400]. Ця думка інтерпретується іншими авторами наступним чином: яким чином суспільство б не оцінювало дану людину і як вона сама б не ставилася до себе, як особистість вона вже має цінність в очах держави і суспільства [5, с. 11].

Особистість, як вказують Д. Керімов і Д. Шумков, – вирішальний творець правової держави, її вдосконалення, розвитку, благополуччя та прогресу. При тому кожна особистість індивідуальна, своєрідна, неповторна, унікальна. Її участь у діяльності правової держави залежить від матеріальних і духовних можливостей у використанні своїх прав та добровільному виконанні своїх правових обов'язків, якості освіти й праці тощо, а також об'єктивних факторів: географічних, кліматичних, історичних, фізіологічних та інших обставин місця і часу життєдіяльності особистості. Ці об'єктивні та суб'єктивні показники стану особистості зумовлюють значення її положення в суспільстві, ролі в політичному житті й діяльності правової держави [6, с. 190-191].

Ж.-Ж. Руссо зазначає, що людина народжується вільною, проте всюди вона в ланцюгах. Хтось уявляє себе повелителем інших, що не заважає йому бути рабом ще більшою мірою, ніж вони. Доки народ змушений коритися і підкорюється, доти він чинить добре, однак якщо народ, щойно він дістає можливість скинути з себе ярмо, скидає його – він чинить ще краще; адже, повертаючи

собі свободу за тим самим правом, за яким її в нього вкрали, він або має всі підстави повернути її, або ж взагалі не було підстав у народу віднімати свободу [7, с. 151].

Уся історія людства, як зазначає І. Петрухін, свідчить про те, що політики та влада постійно використовують людину в своїх егоїстичних цілях, посилаючись на те, що це необхідно в суспільних інтересах, а отже, і для блага цієї людини. Люди йдуть на смерть заради цього блага, але з часом переконуються, що їх ошукали. Будь-яка революція вимагає жертв нібито для великих цілей. Скинувши диктатуру, революціонери можуть утримати владу за допомогою нової, ще більш суворої, диктатури.

Так само і в наш час людина – знецінюється і приноситься у жертву чийось політичним інтересам. Цінність людської особистості знижується у зв'язку з культом грошей, багатством, з одного боку, та зубожінням – з іншого.

Сучасні уявлення про права людини та її взаємини з державою, втілені у міжнародних актах і національному законодавстві цивілізованих країн, значною мірою спираються на концепцію суспільного договору і відроджену школу природного права.

Згідно з концепцією природного права, основні права людини є природженими, що належать кожному від природи. Але за природними правами стоять цінності, які в різні періоди історії розуміють по-різному. Не можна сказати, що одні й ті самі природні права вічні й незмінні. Те, що ми розуміємо під правом на життя, не було соціальною цінністю в умовах, коли застосовувалася кровна помста. В умовах первісного суспільства навряд чи існували такі цінності, як честь і гідність особистості. Ідеї рівності та братерства не мали підстав за рабовласницького ладу та феодалізму.

Отже, зміст природних прав змінювався від епохи до епохи. Для кожної епохи характерні свої специфічні стандарти правової поведінки, свої охоронювані законом цінності [8, с. 87-90].

З точки зору Є. Трубецького, право панує над нами не як непереборний закон природи, а як вимога, звернена до нашої вільної волі, повеління, яке ми можемо виконати або порушити. Право передбачає свободу в подвійному значенні: по-перше, як здатність нашої волі свідомо обирати ту чи іншу поведінку (свобода внутрішня) і, по-друге, як можливість діяти, переслідувати і здійснювати будь-які цілі у світі зовнішньому (свобода зовнішня) [9, с. 17].

Свобода – це найвища форма духовності в людині. Якщо в моральній свідомості панує імператив свободи, то все підкоряється їй: добро, обов'язок, необхідність. Свобода – добро – обов'язок – необхідність – це нерозривні взаємопов'язані категорії, а також совість і відповідальність, як основні базисні категорії моралі. Категорія свободи починає діяти тоді, коли людина, усвідомлюючи неправильність певного вчинку, є вільною від внутрішнього тиску негативних, аморальних бажань, стає вище цього й обирає діяти на добро. Варто наголосити, що відповідні знання надають людині можливість усвідомлювати правильність вибору варіанта поведінки та її наслідки, знання дає людині свободу вільного вибору між добром та злом. Категорія необхідності проявляється у випадку усвідомлення людиною свого обов'язку та виступає передумовою його виконання, навіть всупереч особистим інтересам [10, с. 17-22].

У межах внутрішньої духовної свободи людина здійснює будь-яку добру справу без усяких розрахунків на взаємність, не нав'язуючи нікому, а виконуючи її тією мірою, в якій її поведінка допомагає іншій особі набувати свободи. Борг заради свободи є внутрішнім обов'язком людини перед самою собою. Тут немає ніякого зовнішнього контролю, ніяких зовнішніх санкцій. Борг по відношенню до суспільства така людина виконуватиме лише тоді, коли суспільство буде опорою, захистом її духовної свободи та гарантуватиме їй особисті свободи. Якщо суспільство пригнічує людську індивідуальність, вільна людина не тільки дистанціюється від нього, а й робить усе для його знищення [11, с. 18].

Свобода, наголошував А. Фергюсон, не має на увазі відсутність усіх обмежень, швидше, вона являє собою саме дієве застосування всіх справедливих обмежень до всіх членів вільної держави, будь вони посадові особи чи пересічні громадяни. Тільки в умовах справедливих обмежень кожна людина захищена, і ніхто не може зазіхати на її особистість, на її власність чи законні дії. У громадянському суспільстві найсуттєвіше для свободи – це встановлення справедливого і дієвого правління: слухно стверджують, що кожна особа є вільною настільки, наскільки держава, в якій вона живе, сильна і здатна її захистити, однак при цьому і сама в достатній мірі обмежена і приборкана, так що не може зловживати своєю владою [12, с. 258].

Тасмниця свободи, вказував І. Ільїн, полягає в тому, що людина покликана не до зовнішнього самовизволення від закону (такий шлях революції, анархії, деспотизму), а до внутрішнього са-

мозвільнення в межах закону (такий шлях лояльності, правопорядку, здорового розвитку). Внутрішнє самовизволення виражається у добровільному обмеженні (самозобов'язанні), воно звільняє людину не від закону, а в законі [13, с. 254].

У передмові до своєї «Філософії права» Г. Гегель відзначав, що правові закони – це закони, які йдуть від людей. Внутрішній голос може або вступити з ними в колізію, або погодитися з ними [14, с. 57]. Відзначена колізія лежить в основі всіх тих негативних явищ державно-правового життя, що – в якості негативних факторів – впливають на реальний розвиток права і правової культури та, породжуючи різноманітні деформації правосвідомості і правових установок у формах правового нігілізму, правового релятивізму, правового суб'єктивізму тощо, призводять до заперечення права й нищення правової культури.

Водночас, як зазначає Г. Атаманчук, треба припинити себе обдурювати і чесно визнати, що головним внутрішнім джерелом, причиною, рушійною силою усіх наших бід, страждань, бідності, відсталості, перманентної кризи тощо був і залишається державний апарат на чолі з відповідними можновладцями [15, с. 7].

Зазначимо, що мова йде не про державний апарат, не про державу як суспільний інститут, а про конкретну державу, існуючу в Україні, її державний апарат, яку знищує тотальна корупція. Отож, зупинимось на даному явищі та його наслідках.

Історичні корені корупції, як відзначається в літературі, ймовірно, походять від звички робити подарунки, щоб домогтися прихильності. Дорогий подарунок виділяв людину серед інших прохачів і сприяв тому, щоб його прохання було виконано. Тому в первісних суспільствах плата жрецю чи вождю була нормою. З появою держави і державного апарату та посиленням влади центрального уряду з'явилися професійні чиновники, які, за задумом правителів, мали утримуватися за рахунок фіксованого окладу. На практиці ж чиновники прагнули скористатися своїм становищем для таємного збільшення своїх доходів [16].

Термін «корупція» походить від сполучення латинських слів «corrupti» (кілька учасників, що вступають у відносини з приводу одного предмета) і «rupture» (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). У підсумку утворився самостійний термін «corrupture», який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства [17, с. 18, 31].

Важливим імпульсом до визначення корупції в сучасному розумінні стали праці Н. Макіавеллі, який порівнював її з хворобою, яку спочатку важко розпізнати, але легше лікувати, але якщо вона запущена, то легко побачити, але важковилікувати [18, с. 119].

Надалі акцент у розумінні корупції був перенесений на кримінологічну та кримінально-правову сторони. Т. Гоббс через століття писав: «люди, які хизуються своїм багатством, сміливо скоюють злочини, сподіваючись уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції або одержати прощення за гроші або інші форми винагороди». До них він також відносив тих, хто «мають багато могутніх родичів або популярних людей, які завоювали високу репутацію», які наслідувалися порушувати закони в надії, що їм вдасться чинити тиск на владу, яка виконує закон. Корупція, за Гоббсом, «є корінь, з якого витікає у всі часи і при будь-яких спокусах презирство до всіх законів» [19, с. 93-102].

Висновок, зроблений цим мислителем у середині XVII ст., виявився актуальним і для сучасного, XXI століття.

Уже утвердився загальноєвропейський консенсус щодо того, що корупція становить серйозну загрозу верховенству права, демократії та правам людини, нівелює соціальну справедливість, перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному функціонуванню ринкової економіки [20].

Також, за словами суддів Конституційного Суду Південно-Африканської Республіки Мозенке і Камерона, «... корупція загрожує поставити на коліна практично все, що є дорогим і цінним у нашому важко вибореному конституційному правопорядку. Вона кричуще підриває демократичний етос, установи демократії, верховенство права та засадничі цінності нашого тільки народженого конституційного проєкту. Вона підживлює неналежне урядування та публічне шахрайство і ставить під загрозу здатність держави дотримуватися своїх зобов'язань щодо поваги, захисту, сприяння та виконання усіх прав, закріплених Біллем про права.

Коли корупція і організована злочинність процвітають, сталий розвиток і економічне зростання залишаються занедбанними. І, в свою чергу, стабільність і безпека суспільства знаходиться у зоні ризику» [21, с. 66].

Корупція настільки укорінилася у свідомості як державних службовців, так і пересічних українців, що сьогодні сприймається усіма як щось належне, природне та віками притаманне національному менталітету й культурі, – пише М. Колодяжний. Не буде перебільшенням, якщо пов'язувати сучасну корупцію в Україні із глибокою соціально-економічною кризою, що зумовлює бідність понад 80 % українців, широкою майновою поляризацією населення, безробіттям, фінансовою та банківською нестабільністю; розбалансуванням діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; гальмуванням реформування правоохоронної сфери; складнощами євроінтеграційних процесів України тощо [22, с. 37].

Важливим є зауваження Сар Дж. Пундея, що корупція «не є інфекцією, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та розвитку держави. Жодна країна не була ніколи повністю вільною від неї... Найбільш небезпечні форми корупції, як правило, спостерігаються в країнах, що перебувають у процесі політичного, економічного та соціального становлення...» [23, с. 17].

Величезна небезпека корупції витікає, зокрема, із характеристик, які їй надає В. Мандибура, називаючи її: 1) системою соціально-економічних відносин, пов'язаних із підкупом-продажністю державних чиновників чи інших посадовців; 2) зловживанням владою чи службовим становищем, яке вчинене з корисливою метою, або зловживанням владою чи посадовим становищем, що вчинене з метою реалізації будь-якої особистої вигоди; 3) використанням посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету та пов'язаних із ними можливостей задоволення особистого чи групових інтересів; 4) елементом (ознакою), або різновидом організованої злочинності; 5) актом правопорушення, здійснюваного державними службовцями, або системою відповідних стосунків, що виникають між певними службовими особами та кримінальним середовищем на основі протиправної діяльності цих посадових осіб на шкоду державним і суспільним інтересам [24, с. 36-37].

Таке багатоаспектне визначення корупції цілком збігається із законодавчою практикою.

Так, нормативне визначення поняття корупції містить стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» [25], яка визначає її як «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікованій Законом України від 16 березня 2005 р., корупцію визначено як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [26].

У статті 7 Кодексу поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятому 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р., під корупцією розуміється скоєння або нескоєння дії при виконанні обов'язків або з приводу цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок чи стимулів щоразу, коли має місце така діяльність чи бездіяльність [27].

Як згадувалося, корупція притаманна будь-якій державі та спостерігалася в усі періоди існування людства. Але тільки у другій половині ХХ ст. боротьба з корупцією у ряді країн стала частиною державної політики, завдяки чому деякі з них спромоглися досягти мінімізації її впливу на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема, на реалізацію прав і свобод людини.

Не зважаючи на сенс корупції й Україна. Поширення хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, а також організованої злочинної діяльності, переважання в діяльності управлінських структур особистих і корпоративних інтересів над загальнонаціональними визнані нашою державою як загрози національним інтересам і національній безпеці.

Опитування показують, що корупція давно стала звичним явищем і нормою життя в Україні і не сприймається багатьма як зло. Пересічні громадяни беруть активну участь у корупційних діях. Подяка у вигляді грошей, подарунка за послуги вчителю або лікарю тощо вважається нормою. Ще одна суто українська ознака корупції – призначення на державні посади не за фаховими, моральними якостями, а за критеріями кумівства, земляцтва, особистої відданості [28, с. 505].

Зокрема, особливостями, що притаманні корупції в Україні, належать такі: історична обумовленість форм і методів корупційних дій. Глибоке проникнення корупції в національне життя українського етносу у сфері побутових взаємовідносин; стійкий, законспірований або напівзаконспірований характер корупційної діяльності, особливо крадіжок, хабарів та інших видів зловживань посадових осіб; поблажливе ставлення до корупції влади в цілому при галасливій риторичі щодо боротьби з нею; втягування у корупційну діяльність правоохоронних органів у масштабах, які непокоять як населення України, так і світову громадськість; зрощування економічної і політичної корупції з загальнокримінальною та організованою злочинністю, особливо в перші роки незалежності України; створення на цій основі потужних фінансово-політичних кланів мафіозного типу [29, с. 174-187]; розповсюдження у суспільній думці стереотипу, що без хабаря, кумівства, кланової підтримки в Україні неможливо вирішити господарчих, політичних і соціальних проблем; легальне використання політичних і соціально-економічних інститутів, авторитету посад і умов, які склалися в країні, для надання вигляду зовнішньої законності своїй корупційній діяльності; використання корупційних дій в усе більш широких масштабах, коли корупція пронизує не тільки органи політичної і економічної влади, а й соціальну сферу, освіту, науку, охорону здоров'я, спорт, мистецтво і т. п. [30, с. 121, 122].

Сучасна вітчизняна корупція, на думку О. Костенка, це корупція кризового типу, оскільки вона: а) породжується кризовими явищами сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції!); б) здатна поглиблювати кризу суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові тощо реформи в Україні [31, с. 14]. Отже, для подолання корупції кризового типу потрібне проведення глибоких соціальних реформ, які змінять спосіб життя так, щоб жити і працювати чесно і законно стало вигідно! [32].

Державні посадові особи повинні виконувати свої обов'язки компетентно і ефективно у відповідності до законів і з повною доброчесністю, а також приймати справедливі і неупереджені рішення. Корупціонер, який обіймає державну посаду, діє всупереч суспільним вимогам, зловживаючи довірою держави (а отже, і наданою йому владою чи посадовими повноваженнями), він діє незаконно, недоброчесно, несправедливо і упереджено, надаючи при цьому неправомірну перевагу своєму приватному інтересу чи інтересам інших осіб [33, с. 99-101].

Корупційну поведінку державних службовців зумовлює те, що природа цього негативного явища пов'язана з професійною деформацією їх особистості. Під деформацією особистості, як правило, розуміють негативні зміни психічних процесів, станів, властивостей і якостей особистості під впливом середовища, в якому здійснюється її діяльність, що характеризуються різним ступенем або рівнем прояву, зумовленою швидкістю, широтою і глибиною деформації, і призводять до неадекватної поведінки у процесі виконання тієї чи іншої діяльності. Професійну деформацію особистості визначають також як зміну професійних можливостей і особистості людини в соціально-негативний бік [34, с. 106-108].

У зв'язку з цим логічно процитувати тезу І. Ільїна про те, що особа має знати, що таке добро та зло, де закінчується право та починається обов'язок; має сама шукати і знаходити, знаходити і вирішувати, вирішувати і діяти згідно зі своїм рішенням; і, вчинивши діяння, відкрито засвідчувати, що вчинила його свідомо й умисно, виходячи з власних переконань і наперед приймати на себе всю відповідальність за вчинене [35, с. 169].

З огляду на вказане поняття корупції можна сформулювати як негативне протиправне та/або аморальне антисоціальне явище з точки зору його правової і морально-етичної оцінки, що може виявляти себе в усіх сферах суспільного життя [36, с. 469].

Отже, корупція є потужним нищівним елементом у процесі реалізації прав і свобод людини. Через свою антисоціальну протиправну сутність корупція стає одним із головних негативних чинників руйнування національної правової культури, вона руйнівним чином впливає на індивідуальну, групову і суспільну правосвідомість, істотно посилює розвиток такого негативного явища, як правовий нігілізм.

Вважається, що термін «нігілізм» походить від латинського слова «*nihil*», тобто «ніщо», яке етимологічно виводиться з «*nihilum*» (дослівно – «жодної ниточки, ані волосинки»). Тобто нігілізм, як родове поняття, розглядається як повне заперечення історичних цінностей, культурних надбань світового та вітчизняного характеру, створених людством, негативне ставлення до національної культури, моральних, політичних та юридичних цінностей [37, с. 374].

Досліджуючи правовий нігілізм у пострадянському суспільстві, О. Волошенко зазначає, що його сутністю є втрата правом своєї цінності в очах окремого індивіда, певної соціальної групи або всього суспільства; що до знецінення права можуть призвести фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру; що найбільш цінним у праві є його справедливість, сила та ефективність, знецінення права для певного суб'єкта означає те, що право для нього стає несправедливим, безсилим та малоефективним [38, с. 6-7].

Виникнення правового нігілізму в Україні і його надзвичайне поширення нині не викликають сумнівів. Однак з'ясування сутності й навіть самого моменту його виникнення досі є предметом дискусії.

Одні вчені стверджують, що правовий нігілізм в Україні виник у зв'язку із здобуттям нею незалежності, і основна причина його виникнення – це відмова від радянської системи права на користь сучасної демократичної, що призвело до колапсу правової системи і руйнування того, що радянські вчені називали порядком.

Прибічники класичних шкіл права дотримуються думки, що правовий нігілізм став закономірним наслідком багатовікового безправ'я громадян спочатку в період існування Російської імперії, а потім імперії радянської. Як результат – відсутність національної правової традиції, високого рівня правової культури і правової свідомості, наслідком чого стала нездатність більшості громадян ефективно скористатися правом на здійснення влади та контроль над нею після отримання Україною незалежності й надання такого права [39, с. 236-237].

О. Костенко наголошує, що сьогодні в Україні системною стала неповага до норм моралі та до закону, адже хто поважатиме норми моралі і закон, якщо жити і працювати чесно і по закону не вигідно? Цю соціальну аномалію необхідно усунути через проведення відповідних соціальних реформ, у результаті яких у суспільстві сформується така соціальна цінність, як повага до норм моралі і до закону [32].

Як писав О. Герцен, правова незабезпеченість, що споконвіку тяжіла над народом, була для нього свого роду школою. Кричуща несправедливість однієї половини його законів навчила його ненавидіти іншу; він підкоряється їм як силі. Повна нерівність перед судом убила в ньому усіляку повагу до законності [40, с. 231].

Становлення національної свідомості та правової культури в Україні відбувалося в умовах, що сприяли формуванню правового нігілізму серед населення. Конституція України, на жаль, не стала для багатьох громадян та посадових осіб соціальною цінністю, яку треба сприймати як елемент правової культури, що сформувалась та змінюється під впливом як позитивних, так і негативних політичних факторів. Зокрема, особливо актуальним ці питання є в сучасний період визнаної багатьма науковцями, практиками колізійності конституційних норм, зумовленої внесенням змін до Конституції України Законом України від 8 грудня 2004 р.

Загалом, на сьогоднішній день для українського суспільства першочерговим завданням є подолання конституційного нігілізму, неповаги до конституційних цінностей, хибної точки зору щодо того, що за допомогою нової Конституції можна вирішити низку вагомих проблем державного характеру [41, с. 28].

Варто зазначити, що відколи у людства виникло розуміння права як цінності, що визнається за людиною для задоволення її потреб та інтересів, стверджує Т. Полянський, відтоді й вона – як суб'єкт права – зрозуміла, що здійснюючи свої права і навіть обов'язки, може ними зловживати. У суспільстві завжди є люди з об'єктивно або суб'єктивно обумовленими більшими потребами, амбіціями чи інтересами, і заради досягнення своїх цілей вони здатні вишукувати найрізноманітніші способи здійснення свого права. Можна упевнено сказати: будь-хто, наділений суб'єктивним юридичним правом (обов'язком), здатний ним зловжити, а людина амбіційна, егоїстична, прагнучи здобути краще «місце під сонцем», не просто здатна правом зловживати, а й постійно бажає це зробити [42, с. 42].

В умовах розширення обсягу прав і свобод людини і водночас деформації соціальних цінностей, зловживання правом, на справедливу думку В. Тимошенко, стає актуальною проблемою юридичної науки, що має серйозне практичне значення. Зловживання правом – це заподіяння зла за допомогою права. Під ним у даному випадку слід розуміти заподіяння шкоди. Це будь-які негативні наслідки, що стали прямим або побічним результатом реалізації суб'єктивного права.

Використання права всупереч його призначенню, наголошує автор, звичайно, є аморальним. Якщо правова свідомість змушує людину оцінювати свою поведінку з точки зору відповідності

її праву, то мораль змушує розглядати її у площині співвідношення добра і зла, є певною надситуативною системою критеріїв і оцінок. На думку В. Тимошенко, переважно від правосвідомості, її сформованості або деформованості залежать способи, які суб'єкт обирає для реалізації свого суб'єктивного права. Особливу увагу автор звертає на правову демагогію, яка є досить небезпечним способом маніпуляції як індивідуальною і груповою, так і суспільною свідомістю, що використовується переважно у політичних цілях. Спекулюючи реальними проблемами і сподіваннями, фальсифікуючи факти та підтасовуючи аргументи, красномовний демагог досягає бажаних результатів, приховуючи при цьому свої справжні наміри [43, с. 14-19].

О. Рогач також відзначає, що такі форми деформації правової свідомості, як зловживання правовим статусом, зловживання владою, зловживання службовим становищем, є специфічними видами прояву зловживання правом, як однієї з форм правового нігілізму. Ще одна особливість, що характеризує зловживання правом і коло його носіїв, полягає в тому, що від подібного типу правосвідомості ніхто не застрахований. Зловживати правом може будь-яка людина. У свідомості людини може виникнути бажання відступити від ідеї права на користь якої-небудь іншої цінності (влади, грошей, кар'єри, політичної або правової доцільності тощо). Однак, особливо небезпечним є зловживання, здійснене професіоналом у галузі права: юристом, адвокатом, суддею, прокурором, представником правоохоронних органів. Дані особи, ставши на шлях служіння праву, справедливості, закону, повинні сприймати ідею права як одну з визначальних цілей свого життя, спрямовувати свою діяльність на пізнання, удосконалення і втілення її в життя [44, с. 76].

Пов'язуючи зловживання правом із процесом здійсненням суб'єктивних прав, О. Рогач зазначає, що зовні зловживання правом не виступає відкрито проти ідеї права. Суб'єкт правовідносин усіма своїми діями намагається показати іншим, що діє законно, не порушує норми та принципи права, і тим самим ніби створює ілюзію правомірної поведінки. Але зловживання правом руйнує право зсередини і є однією з найбільш небезпечних форм правового нігілізму. При зловживанні правом право втрачає властивість соціального регулятора, нівелюється його призначення, дух. Природно, що цінність подібного права в очах суспільства занепадає або, взагалі, втрачається.

Беззаперечно, що право покликане сприяти досягненню певних цілей. Ціль права відбиває його сутність і соціальне призначення. Таким чином, суть зловживання правом як форми правового нігілізму зводиться до того, що право з цілі перетворюється на засіб для досягнення цілей, що є далеким від істинного призначення права [44, с. 76-77].

Головним суб'єктом, який має стати на заваді згаданим викликам сьогодення, що підривають основи прав і свобод людини в Україні, є держава, діяльність якої має спрямовуватися на створення таких правових цінностей, які забезпечують нові можливості поступального розвитку національної правової системи, підвищення ролі права в суспільстві та ефективного забезпечення прав і свобод людини.

Зокрема, йдеться про її відповідальне ставлення до права як найбільш важливого засобу соціального управління в державно організованому суспільстві, про створення й реалізацію для цього державою, як суб'єктом правової культури, певної політичної та правової ідеології.

Ідеї відповідальності держави, панування права мають давні корені, обговорюються вони і сьогодні [45, с. 22].

Слово «відповідальність», зазначає С. Поляков, неминуче породжує питання: перед ким? Стосовно відповідальності держави напрошується відповідь: перед людиною та суспільством, що її породило [46, с. 5].

Передумова для постановки питання про відповідальність держави є визнання її суспільною цінністю. Разом з тим, під будь-яким прапором і при будь-яких законоположеннях правителі мають спокусу використати владу, яку мають в руках, для особистого і своїх близьких збагачення, розправи з неугодами з різних приводів, деякі з яких є просто примхи. У цьому виявляється друге обличчя держави – цінність її не для суспільства, а для правителів. Ця об'єктивна ознака держави легко перетворює в зло гуманістичне гасло: «Людина є вищою цінністю». Зведення цього принципу в абсолют буквально узгоджується з відомим монаршим твердженням: «Держава – це я». Прояви зла держави, відзначені історією політичної та правової думки, за словами автора, вказують на те, за що держава повинна відповідати перед суспільством і окремою людиною [46, с. 14, 27].

У зв'язку з цим варто зазначити, що, відштовхуючись від ідеї євразійської держави, названої М. Алексєєвим «гарантійною» державою, «державою іменується гарантійною насамперед тому,

що забезпечує здійснення деяких постійних цілей і завдань, що вона є державою з позитивною місією» [47, с. 17].

«Гарантіїну» державу він протиставляв, з одного боку, ліберальній державі, що виступала усього лише в ролі «нічного сторожа», який обмежує свою діяльність наданням захисту при порушенні прав своїх громадян, та, з іншого – державі формальної демократії, для якої принцип державної діяльності визначається більш або менш випадковою партійною більшістю, що склалася за однієї політичної ситуації і могла змінитися в діаметрально протилежний бік у будь-яких інших конкретних умовах [48, с. 373].

У своїх працях М. Алексеев наголошував, що основу конституції держави повинна складати не декларація прав людини і громадянина, а «Декларація обов'язків держави». При цьому вчений не заперечував індивідуальних прав і свобод громадян, однак він вважав, що ці права зависають у повітрі, якщо не гарантуються обов'язками держави по відношенню до своїх громадян [48, с. 373].

За словами вченого, сучасні суспільства стоять під загрозою нового небувалого безправ'я. У такій духовній атмосфері настав час знову прозвучати голосу, який би з усією силою підкреслив цінність ідеї права, обґрунтувавши її новими пізнавальними прийомами, незнайомими минулій історії юридичної думки [49, с. 98].

Це означає, що відповідальна держава обов'язково має бути правовою державою, для якої утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком, як це зазначено у статті 3 Конституції України. Проте, незважаючи на таке конституційне закріплення головного обов'язку, держава в Україні жодним чином ще не може характеризуватися як правова держава, в чому є одностайними всі вітчизняні правознавці.

Більше того, українська держава є серйозно «хворою», враженою, як уже було відзначено, тотальною корупцією в умовах суспільства, яке так само «хворе» на небезпечний для його існування правовий нігілізм. Для того, щоб діагностувати хвороби держави, у світовій практиці розроблені чимало показників розвитку і стану держави. На думку С. Куріца і В. Воробйова, найбільш повно відбивають мету соціальної правової держави або ліберально-демократичної держави із соціальним захистом населення такі показники, як ВВП (валовий внутрішній продукт), що вираховується Всесвітнім банком, ІРЛП (індекс розвитку людського потенціалу, індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни), що обчислюється ООН, та ІСК (індекс сприйняття корупції), стандарти політичних прав і громадянських свобод, розраховані за методикою Freedom House [50, с. 224].

Аналіз стану правопорядку за часи незалежності України свідчить, що за сучасних умов переходу до економіки ринкових відносин корупційна злочинність стала більш латентною, організованою, професійною. Так, індекси сприйняття корупції, розраховані фахівцями Transparency International, показують, що впродовж останнього десятиріччя рівень корупції в Україні стабільно залишається високим, особливо в органах прокуратури, правоохоронних та судових органах, сфері державних закупівель, медичній, охорони здоров'я тощо. Тіньові схеми у вказаних галузях із року в рік удосконалюються та підтримуються деякими недобросовісними політиками і державними службовцями вищого рангу [17, с. 13].

За 2020 рік показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) виросли на 3 бали. Із 33 балами зі 100 можливих ми отримали 117 місце зі 180 країн у списку CPI [51].

Висновки. Отже, аналіз даних показників засвідчує, що виникла стійка тенденція регресу в соціальному і державно-правовому розвитку України, яка підтверджує відзначений нами діагноз. Враховуючи вказану тенденцію, подолання тотальної корупції стає об'єктивно необхідною умовою формування такої правової культури, з якою складеться протилежна тенденція – прогресу в розвитку української державності та національної правової системи. Окрім цього, такі виклики сучасності стосовно дотримання й забезпечення прав і свобод людини, як правовий нігілізм, зловживання правом, і як наслідок – деформація правосвідомості посадових осіб і безвідповідальність держави, мають бути не лише виявленими і покараними, а необхідно з боку держави запроваджувати ідеологію моральності й чесності як норму суспільного життя й мислення.

На наше глибоке переконання, лише правокультурне суспільство може стримувати державу в межах закону і права, і тільки держава високої правової культури може вважатися правовою державою. Власне, саме поняття «правова держава» ми пов'язуємо з правокультурною державою, то-

бто з державою, влада якої постійно переймається формуванням правової культури і підвищенням рівня правокультурності своїх громадян, використовуючи право для його найголовнішої функції – забезпечення прав і свобод людини та створення і підтримання суспільного миру.

Список використаних джерел

1. Мамедов М. Н. Коррупция в современной России как фактор нарушения принципа уважения прав человека // Современное право. 2011. № 5. С. 40-42.
2. Затонский В. А. Эффективная государственность в лично-правовом измерении: общетеоретическое исследование : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Саратов, 2008.
3. Кравченко П. А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCHN.pdf>
4. История политической и правовых учений / Под ред. В. С. Нерсесянца. Москва : ИНФРА-М, 1995. 736 с.
5. Базылев В. Н., Бельчиков Ю. А., Леонтьев А. А., Сорокин Ю. А. Понятия чести, достоинства, оскорбления и ненормативности в текстах права и средств массовой информации. Москва : Права человека, 1997. 128 с.
6. Керимов Д. А., Шумков Д. В. Основы учения о праве и государстве : учебник. Москва : Медиа Групп, 2008. 320 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Трактаты / Отв. ред. А. З. Манфред. Москва : Наука, 1969. 710 с.
8. Петрухин И. Л. Человек как социально-правовая ценность // Государство и право. 1999. № 10. С. 87–90.
9. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Науч. ред. Г. Г. Бернадский; Сост. Ю. А. Сандулов. СПб. : Лань, 1998. 224 с.
10. Пермяков Ю. Е. Лекции по философии права : учебное пособие. Самара: Изд-во «Самарский университет», 1995. 120 с.
11. Букреев В. И., Римская И. Н. Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению : учебное пособие. Москва : Юрайт, 1998. 336 с.
12. Ferguson A. Principles of Moral and Political Science. Edinburgh, 1792. Vol. 2.
13. Ильин И. А. Путь к очевидности. Москва : Республика, 1993. 432 с.
14. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
15. Атаманчук Г. В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика. 2-е изд. доп. Москва : Изд-во РАГС, 2003. 311 с.
16. Фирсов А. Заметки о коррупции. URL: <http://www.democracy.ru/article.php?id=577>
17. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.
18. Макиавелли Н. Государь: Сочинения. Москва : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во «Фолио», 2001. 656 с.
19. Гоббс Т. Левиафан или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Москва, 1936. 229 с.
20. The Council of Europe's Civil Law Convention on Corruption of 4 November 1999. ETS № 174. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f6>
21. *Glenister v President of the Republic of South Africa and Others* (CCT 48/10) [2011] ZACC 6, Sep. Op. by Moseneke DCJ and Cameron J. (Constitutional Court of South Africa).
22. Колодяжний М. Г. Стратегії протидії корупції у діяльності органів правосуддя // Право України. 2017. № 1. С. 37-44.
23. Пундей Сар Дж. Борьба с коррупцией. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду // Матеріали українсько-американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності». Львів, 1997. С. 12-17.
24. Мандибуря В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2017. 488 с.
25. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
26. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Рада Європи від 4 листопада 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_102; Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України № 2476-IV від 16 березня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 16. Ст. 266.
27. Резолюція 34/169 Генеральної Ассамблеї ООН «Кодекс поведінки державних осіб по підтриманню правопорядка» от 17 декабря 1979 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282
28. Широкова Є. О. Феномен корупції у соціологічному вимірі // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Том XV. Серія «Спеціальні та галузеві соціології». 2014. Випуск 281. С. 497-507.

29. *Михальченко А.* Коррупция, олигархи, кланы: проблема определения понятий, влияние на развитие Украины // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Вип. другий. Київ : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. С. 174-187.
30. *Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М.* Корупція в Україні – не політика : монографія. Київ : Фенікс, 2007. 408 с.
31. *Костенко О.* Щодо антикорупційного потенціалу «людського фактора», або про «камінь, яким зневажили будівничі» // Право України. 2015. № 12. С. 14-21.
32. *Костенко О. М.* Корупція в Україні – це наслідок соціальної аномалії // Слово Просвіти. 24 серпня 2017 р. URL: <http://slovoprosvity.org/2017/08/24/koruptsiya-v-ukrajini-tse-naslidok-sotsialnoji-anomaliji/>
33. *Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію* / Упоряд.: М. Камлик та ін. Київ : Школяр, 1999. 408 с.
34. *Буданов А. В.* К вопросу профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел // Морально-психологическая подготовка сотрудников ОВД к действиям в экстремальных условиях : сборник статей. Москва, 1994. С. 106-108.
35. *Ильин И. А.* Путь к очевидности. Москва : Республика, 1993. 432 с.
36. *Макаренко Л. О.* Права культура: теоретико-методологічні основи дослідження : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2019. 576 с.
37. *Швачка В. Ю.* Правовий нігілізм у контексті правової соціалізації особистості // Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 24. С. 374-383.
38. *Волошенко О. В.* Правовий нігілізм в пострадянському суспільстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01 - Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень // Університет внутрішніх справ. Харків, 2000. 16 с.
39. *Шитий С., Бондаренко А.* Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 235-239.
40. *Герцен А. И.* Собрание сочинений. Москва : Академия наук СССР, 1956. Т. 7. 468 с.
41. *Білокурська О. В.* Правосвідомість та права культура, як невід’ємні складові конституційного обов’язку додержуватися Конституції України та законів України // Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Випуск 525. Правознавство. С. 28-32.
42. *Полянський Т. Т.* Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) : монографія. Київ: Ред. журналу «Право України»; Харків: Право, 2013. 376 с.
43. *Тимошенко В. І.* Деформація індивідуальної правосвідомості як передумова зловживання правом // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 3 (89). С. 13-22.
44. *Рогач О. Я.* Ознаки зловживання правом // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО. 2011. Випуск 15. С. 75-78.
45. *Авакьян С. А.* Государственно-правовая ответственность // Советское государство и право. 1975. № 10. С. 16-24.
46. *Поляков С. Б.* Юридическая ответственность государства. Москва : Юрид. Мир, 2007. 432 с.
47. *Алексеев Н. Н.* Теория государства. Теоретическое государствоведение. Государственное устройство. Государственный идеал. Издание евразийцев. Париж, 1931.
48. *Алексеев Н. Н.* О гарантийном государстве // Алексеев Н. Н. Русский народ и государство. Москва, 1988. С. 372-385.
49. *Алексеев Н. Н.* Религия, право и нравственность. Париж : YMCApress, 1930. 106 с.
50. *Курец С. Я., Воробьев В. П.* Болезни государства. Диагностика патологий системы государственного управления и права : монография / Московский гос. ин-т международных отношений МИД России. Москва : МГИМО (У) МИД России, 2009. 472 с.
51. *Індекс сприйняття корупції-2020.* URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>

References

1. *Mamedov M. N.* Korruptsiya v sovremennoi Rossyy kak faktor narusheniya pryntsyra uvazheniya prav cheloveka // Sovremennoe pravo. 2011. № 5. S. 40-42.
2. *Zatonskyi V. A.* Эффеkтыvнаia hosudarstvennost v lychnostno-pravovom yzmerenyy: obshcheteoretycheskoe yssledovanye : avtoref. dyss. ... d-ra yuryd. nauk. Saratov, 2008.
3. *Kravchenko P. A.* Hidnist liudyny yak tsinnisnyi pryntsyryp yii sotsialnoho buttia. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf>
4. *Ystoriya politycheskyi y pravovykh ucheniy* / Pod red. V. S. Nersesiantsa. Moskva : YNFRA-M, 1995. 736 s.
5. *Bazulev V. N., Belchikov Yu. A., Leontev A. A., Sorokyn Yu. A.* Poniatyia chesty, dostoyntva, oskorbleniya y nenormatyvnosty v tekstakh prava y sredstv massovoi ynformatsyy. Moskva : Prava cheloveka, 1997. 128 s.
6. *Kerymov D. A., Shumkov D. V.* Osnovy ucheniya o prave y hosudarstve : uchebnyk. Moskva : Medya Hrupp, 2008. 320 s.

7. *Russo Zh.-Zh.* Traktatu / Otv. red. A. Z. Manfred. Moskva : Nauka, 1969. 710 s.
8. *Petrukhyn Y. L.* Chelovek kak sotsyalno-pravovaia tsennost // *Hosudarstvo y pravo.* 1999. № 10. S. 87–90.
9. *Trubetskoi E. N.* Энциклопедия права / Nauch. red. H. H. Bernadskiy; Sost. Yu. A. Sandulov. SPb. : Lan, 1998. 224 s.
10. *Permiakov Yu. E.* Lektsyy po fylosofyy prava : uchebnoe posobyе. Samara : Yzd-vo «Samarskiy unyversytet», 1995. 120 s.
11. *Bukreev V. Y., Rymskaia Y. N.* Этика права: Ot ystokov этыкы y prava k myrovozzreniyu: Uchebnoe posobyе. Moskva : yurait, 1998. 336 s.
12. *Ferguson A.* Principles of Moral and Political Science. Edinburgh, 1792. Vol. 2.
13. *Ylyn Y. A.* Put k ochevydnosty. Moskva : Respublyka, 1993. 432 s.
14. *Hehel H. V. F.* Fylosofya prava / Per. s nem.: Red. y sost. D. A. Kerymov y V. S. Nersesiants; Avt. vstup. st. y pryemch. V. S. Nersesiants. Moskva : Мысль, 1990. 524 s.
15. *Atamanchuk H. V.* Sushchnost hosudarstvennoi sluzhby: ystoriya, teoriya, zakon, praktyka. 2-e yzd. dop. Moskva : Yzd-vo RAHS, 2003. 311 s.
16. *Fyrsov A.* Zametky o korruptsyy. URL: <http://www.democracy.ru/article.php?id=577>
17. *Busol O. Yu.* Protydiia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini u suchasnyi period : monohrafiia. Kyiv : In Yure, 2014. 564 c.
18. *Makyavelly N.* Hosudar: Sochyneniya. Moskva : ZAO Yzd-vo ЭКСМО-Press; Kharkov: Yzd-vo «Folyo», 2001. 656 s.
19. *Hobbs T.* Levya fan yly Materyia, forma y vlast hosudarstva tserkovnoho y hrazhdanskoho. Moskva, 1936. 229 s.
20. *The Council of Europes Civil Law Convention on Corruption of 4 November 1999.* ETS № 174. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f6>
21. *Glenister v President of the Republic of South Africa and Others (CCT 48/10) [2011] ZACC 6,* Sep. Op. by Moseneke DCJ and Cameron J. (Constitutional Court of South Africa).
22. *Kolodiaznyi M. H.* Stratehii protydii koruptsii u diialnosti orhaniv pravosuddia // *Pravo Ukrainy.* 2017. № 1. S. 37-44.
23. *Pundej Sar Dzh.* Borotba z koruptsiieiu. Krytychny ohiad z analizom mizhnarodnoho dosvidu // *Materialy ukrainsko-amerykanskoho seminaru «Problemy ekonomichnoho zrostantia: pytannia dobrochesnosti».* Lviv, 1997. S. 12-17.
24. *Mandybura V. O.* Koruptsiia: instytutsiina sutnist ta mekhanizmy podolannia : monohrafiia. Kyiv : Parlamentske vyd-vo, 2017. 488 s.
25. *Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1700-VII.* URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
26. *Tsyvilna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu, Rada Yevropy vid 4 lystopada 1999 r.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_102; *Pro ratyfikatsiiu Tsyvilnoi konventsii pro borotbu z koruptsiieiu: Zakon Ukrainy № 2476-IV vid 16 bereznia 2005 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 2005. № 16. St. 266.
27. *Rezoliutsiia 34/169 Heneralnoi Assambley OON «Kodeks povedeniya dolzhnostnykh lyts po podderzhaniyu revoporiadka» ot 17 dekabria 1979 h.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282
28. *Shyrokova Ye. O.* Fenomen koruptsii u sotsiolohichnomu vymiri // *Suchasni suspilni problemy u vymiri sotsiolohii upravlinnia: Zbirnyk naukovykh prats DonDUU.* Tom KhV. Seriiia «Spetsialni ta haluzevi sotsiolohii». 2014. Vypusk 281. S. 497-507.
29. *Mykhalchenko A.* Korruptsiia, olyharkhy, klanы: problema opredeleniia poniatyi, vlyianye na razvytye Ukrainy // *Suchasna ukrainska polityka: polityky i politolohy pro nei.* Vyp. druhyi. Kyiv : In-t politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2000. S. 174-187.
30. *Zhuravskiy V. S., Mykhalchenko M. I., Mykhalchenko O. M.* Koruptsiia v Ukraini – ne polityka : monohrafiia. Kyiv : Feniks, 2007. 408 s.
31. *Kostenko O.* Shchodo antykoruptsiinoho potentsialu «liudskoho faktora», abo pro «kamin, yakym znevazhyly budivnychi» // *Pravo Ukrainy.* 2015. № 12. S. 14-21.
32. *Kostenko O. M.* Koruptsiia v Ukraini – tse naslidok sotsialnoi anomalii // *Slovo Prosvity.* 24 serpnia 2017 r. URL: <http://slovoprosvity.org/2017/08/24/koruptsiya-v-ukrajini-tse-naslidok-sotsialnoi-anomaliji/>
33. *Mizhnarodni pravovi akty ta zakonodavstvo okremykh krain pro koruptsiuu / Uporiad.: M. Kamlyk ta in.* Kyiv : Shkoliar, 1999. 408 s.
34. *Budanov A. V.* K voprosu professyonalnoi deformatsyy sotrudnykov orhanov vnutrennykh del // *Moralno-psykhologicheskaiia podhotovka sotrudnykov OVD k deistviyam v ekstremalnykh uslovyiakh : sbornyk statei.* Moskva, 1994. S. 106-108.
35. *Ylyn Y. A.* Put k ochevydnosty. Moskva : Respublyka, 1993. 432 s.
36. *Makarenko L. O.* Pravova kultura: teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia : monohrafiia. Kyiv : Parlamentske vyd-vo, 2019. 576 s.
37. *Shvachka V. Yu.* Pravovyi nihilizm u konteksti pravovoi sotsializatsii osobystosti // *Aktualni problemy derzhavy i prava.* 2005. Vyp. 24. S. 374-383.
38. *Volosheniuk O. V.* Pravovyi nihilizm v postradianskomu suspilstvi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk za spets.: 12.00.01 – Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh vchen // *Univrsytet vnutrishnikh sprav.* Kharkiv, 2000. 16 s.
39. *Shyti S., Bondarenko A.* Prychyny pravovoho nihilizmu ta shliakhy yoho podolannia v Ukraini // *Pidpriemnytstvo,*

- hospodarstvo i pravo. 2017. № 2. S. 235-239.
40. *Hertsen A. Y.* Sobranie sochynenyi. Moskva : Akademyia nauk SSSR, 1956. T. 7. 468 s.
 41. *Biloskurska O. V.* Pravosvidomist ta pravova kultura, yak nevidiemni skladovi konstytutsiinoho oboviazku doderzhuvatysia Konstytutsii Ukrainy ta zakoniv Ukrainy // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. 2010. Vypusk 525. Pravoznavstvo. S. 28-32.
 42. *Polianskyi T. T.* Zlovzhyvannia pravom (zahalnoteoretychne doslidzhennia) : monohrafiia. Kyiv: Red. zhurnalu «Pravo Ukrainy»; Kharkiv: Pravo, 2013. 376 s.
 43. *Tymoshenko V. I.* Deformatsiia individualnoi pravosvidomosti yak peredumova zlovzhyvannia pravom // Biuletен Ministerstva yustyttsii Ukrainy. 2009. № 3 (89). S. 13-22.
 44. *Rohach O. Ya.* Oznyaky zlovzhyvannia pravom // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii PRAVO. 2011. Vypusk 15. S. 75-78.
 45. *Avakian S. A.* Hosudarstvenno-pravovaia otvetstvennost // Sovetskoe gospodarstvo y pravo. 1975. № 10. S. 16-24.
 46. *Polikov S. B.* Yurydycheskaia otvetstvennost gosudarstva. Moskva : Yuryd. Myr, 2007. 432 s.
 47. *Alekseev N. N.* Teoriia gosudarstva. Teoretycheskoe gosudarstvedenye. Hosudarstvennoe ustroistvo. Hosudarstvennui ydeal. Yzdanye evrazyitsev. Paryzh, 1931.
 48. *Alekseev N. N.* O harantynom gosudarstve // Alekseev N. N. Russkyi narod y gospodarstvo. Moskva, 1988. S. 372-385.
 49. *Alekseev N. N.* Relyhyia, pravo y npravstvennost. Paryzh : YMCApress, 1930. 106 s.
 50. *Kuryts S. Ya., Vorobev V. P.* Bolezny gosudarstva. Dyagnostyka patolohiyi systemy gosudarstvennoho upravleniia y prava : monohrafiia / Moskovskiy hos. yn-t mezhdunarodnykh otnoshenyi MYD Rossyy. Moskva : MНУМО (U) MYD Rossyy, 2009. 472 s.
 51. *Indeks spryiniattia koruptsii-2020.* URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>

Макаренко Л. О. Права людини в Україні: сучасні виклики та загрози

У статті проаналізовано проблемні питання сучасного розвитку суспільства, виявлено виклики і загрози правам людини в Україні. У цьому контексті наголошено, що саме людина, її різноманітні потреби та інтереси (матеріальні, духовні та інші) повинні стати для держави не засобом, а первинною метою. Принцип поваги до прав людини – засадничий принцип права всіх цивілізованих націй.

Підкреслено, що у повсякденному уявленні людина є людиною тоді, коли вона робить не те, що їй диктують інші, а те, що сама проаналізує (навіть якщо це продиктовано іншими), оцінить, прийме чи не прийме відповідно до цього те чи інше рішення. Людина залишається вільною, якщо вона усвідомлює необхідність виконання цієї дії і переконується в її цінності та оптимальності. Для людини з усвідомленим почуттям власної гідності характерним є те, що, вчиняючи так чи інакше під безпосередньою дією зовнішнього тиску, вона керується власними переконаннями, робить так, як їй підказує гідність. І у цьому вбачається прояв моральної свободи особистості.

Охарактеризовано корупцію, правовий нігілізм та зловживання правом як потужні нищівні елементи у процесі реалізації прав і свобод людини.

Стверджується, що головним суб'єктом, який має стати на заваді згаданим викликам сьогодення, що підривають основи прав і свобод людини в Україні, є держава, діяльність якої має спрямовуватися на створення таких правових цінностей, які забезпечують нові можливості поступального розвитку національної правової системи, підвищення ролі права в суспільстві та ефективного забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: людина, особистість, права людини, корупція, правовий нігілізм, зловживання правом, відповідальна держава.

Makarenko L. O. Human rights in Ukraine: current challenges and threats

The article analyzes the problematic issues of modern society, identifies challenges and threats to human rights in Ukraine. In this context, it is emphasized that man, his various needs and interests (material, spiritual and others) should become for the state is not a means but a primary goal. The principle of respect for human rights is a fundamental principle of the law of all civilized nations.

It is emphasized that in the everyday imagination a person is a person when he does not do what is dictated to him by others, but what he analyzes (even if it is dictated by others), evaluates whether or not to make a decision accordingly. A person remains free if he realizes the need to perform this action and is convinced of its value and optimality. For a person with a conscious sense of self-worth is characterized by the fact that, acting in one way or another under the direct action of external pressure, he is guided by his own beliefs, does as his dignity suggests. And this is a manifestation of the moral freedom of the individual.

Corruption, legal nihilism and abuse of law are characterized as powerful destructive elements in the process of realization of human rights and freedoms.

It is argued that the main entity that should address these challenges, which undermine the foundations of human rights and freedoms in Ukraine, is the state whose activities should be aimed at creating such legal values that provide new opportunities for progressive development of the national legal system, increase the role of law in society and the effective provision of human rights and freedoms.

Keywords: person, personality, human rights, corruption, legal nihilism, abuse of law, responsible state.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-13

УДК 340. 132

*Роман Петрович Луцький,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького,
доктор юридичних наук, професор
Університету Короля Данила
ORCID: 0000-0001-9558-3699*

ВПЛИВ НЕОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЧЕРЕЗ ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ НА ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО ЗАКОННІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК

Постановка проблеми. Формування правової держави в Україні є вкрай складним, багатоплановим процесом, що охоплює не тільки становлення структур влади, які здатні забезпечити дотримання законності та прав громадян, а й присутність широкого спектра політичних партій і рухів, соціальних груп і прошарків зі своїми специфічними інтересами, особливою правовою, політичною, соціальною, економічною поведінкою.

Правовою є така суверенна держава, яка функціонує в громадянському суспільстві і в якій юридичними засобами реально забезпечено захист основних прав і свобод людини та громадянина. Вона ґрунтується на певних принципах, найважливішими з яких є верховенство права, поділ влади, реальність прав і свобод людини та громадянина, законність, наявність у громадян високої правової культури [1, с. 94].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню неофіційного тлумачення як інтелектуально-юридичного середовища, що формує уявлення про законність, справедливість та правопорядок, присвятили свої роботи чимало вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких слід виокремити В. Бабкіна, Ю. Ведернікова, Є. Васьковського, Б. Кістяківського, М. Коркунова, Н. Оніщенко, А. Полякова, В. Сорокіна, О. Скакун, Е. Трубецького, Б. Шейндлина та фундатора української юриспруденції Ю. Шемшученка, які сприяють осмисленню поточних процесів в теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження. У їхніх розвідках висвітлено окремі аспекти неофіційного тлумачення норм права, його призначення, застосування, можливості тощо.

Мета статті. Метою дослідження є визначення ознак неофіційного тлумачення норм права, сукупність яких уможливує його відмежування від інших видів юридичної діяльності; окреслення вимог, що їх можна висувати до процесу тлумачення норм права загалом та неофіційного його виду зокрема.

Основні результати дослідження. Тлумачення правових норм являє собою малу частку загальної теорії права. Проте значення цієї теорії досить важливе, адже без всебічного і глибокого розуміння змісту правових норм неможливе регулювання громадського життя, зміцнення законності. Тлумачення права є соціально і політично спрямованим, позаяк пов'язане з вираженням в праві волі панівного класу. У демократичному суспільстві тлумачення норм права має на меті правильне застосування змісту норм права до конкретного випадку життя. Правильне застосування норм права неможливе без чіткого уявлення про зміст дійсних правових норм, адже видати новий акт або систематизувати його неможливо без знання дійсної волі законодавця. Тлумачення правових